

A Kapos-menti fehérhímzés reneszánsza

(Elhangzott a XVI. Duna-menti folklórfesztivál alkalmából megrendezett Dombóvár s környéki vászonhímzés, viselet és mai népi textil-díszítő művészeti alkotások első bemutatóján. Madocsa, Művelődési Ház. 2008. július 8.)

Amikor az elmúlt hétvégén egy, a Dombóvári Helytörténeti Múzeum törzsgyűjteményét megalapozó és gondozó volt gimnáziumi legendás osztály találkozójának tagjai gyülekeztek, közülük többen is szemet vetettek azokra a – frissen gyártott, még jó illatú, újsütetű – utazó „kelengyés ládák”-ra, amelyeknek fiókjai már a most bemutatásra kerülő textil-kincseket rejtették. Ezek egyike minduntalan ki-kicsúszott (talán éppen a büszkeségtől s nem a párás levegőtől megduzzadva) s magam is óhatatlanul egyik bordó bevonatú tálcát bámultam hosszan. Azt, amely felirata szerint egy, a Somogy-Tolnai Vízmentéhez tartozó Kapospulában, éppen 120 évvel ezelőtt Tóth Lőrincz uram számára készült ing- és kélőt rejtett; a piros pamutfonállal készült láncöltéses írás legalábbis erről tanúskodik. Olvasgatva e napokban mindazt a lappangó tudást, szétszórt ismeret-anyagot, amelyből lassan mára s a közeljövőben immár összeállhat végre kistáji ismeretünk egybeillő új képes könyve, nos, e cédula- és papírlaprendezés közben elgondolkodtam: miként is vált hordhatóvá-viselhetővé a Tóth Lőrincz uram szerelletes párja /mert az volt/ által hímzett „paszpalléros férfi ümög” s hogyan, miért is maradhatott fenn bő évszázad buktatóin át? Azt jól tudhatjuk: miként más száz és száz család a dél-tolnai Esterházy hitbizomány területén, Tóthék is bírtak legalább egy kicsiny kenderfölddel gazdaságuk valamely tagján s az ifjú Lőrincz anyja, majd felesége – miként azt a ház körüli munkák csaknem életfogytig tartó női rendje adta: - a család és a jószágok mellett a kender nyüvésétől a törésen-puhítás-fésülésen át a fonásig maga dolgozta fel s készítette elő a kendert a vászon anyaggá szövésig. Itt már valamelyik pulai (nem hivatásszerűen, nem bejegyzetten működő) „cifra- vagy hímes takács” vagy valamelyik, az 1719-ben alapított büszke dombóvári takácscéhbe tartozó mester vette át a fonalat s szötte meg a kért minőségben, célra, amennyi vég kiadta, amennyi tellett. Mindezt a társnőivel együtt újra álmodott, gyönyörű tárgyai mellett személyes valójában velünk lévő Élő Lajosné Rózsika példás monográfiájából tudjuk, abból, amely a Kapos-mente szöttek hagyományait dolgozta fel elsősorban Attalából s Kapospulából hozott példás mintáival. Lehet, az ősztől kora tavaszig otthonában szövőszék mellett számolgotó Szatnik József szötte hát az elődünk, Tóth Lőrincz ingjeihez való kendervásznat is, meg a többi házba-szobába-háztartásba való nyers anyagot, amiből aztán abroszok, törölközők, lepedők, különféle kendők, pendelyek, rődös gatyák, kötények, de még a durva zsákokhoz valók készültek. De az is lehet – hisz’ a tekercsvászon korábban nemzedékeken át öröklődött is, – hogy e hímzett pulai férfiing s a

többi becses, múzeumunkra hagyatékozott vőlegényi vagy hétköznapi ingelő vászna maga akár másfél-két évszázados kezek nyomát őrizte meg! (Hadd mondjam el itt azt is, hogy a dombóvári városszépítők és városvédők fenntartásában működő múzeumunk valódi kincse - az otthon, nagy becsben lévő - 1789-ből való döbröközi „jegyümög” !)

„Jegying és szem földél...” ez a címe annak a népies beszélynak is, amely utal e férfi viseleti ruhadarabnak arra a kettős funkciójára, amit betölteni volt hivatott mindig is: a felnőtt emberi élet lényegi stációiban újra és újra méltó szerepet kapott ez a sokszor csaknem beszélő és üzeni tudó fehér hímes darab.

Hogy ezek a többnyire váll- és csukló részen ráncba szedett-igazított, gallérjukon is himvarrott, de a viselést/elhordást nem zavaró gallérral ellátott ümögök vagy ritkábban megörzött női alsó vászon ingek megmaradhattak, azt nem a véletlennek köszönhetjük. Inkább köszönhetjük annak a tudatos értékmentő, -felismerő és tanulmányozó, valamint a korabeli „hozományt” maga értékén kezelő s örökíteni akaró szándéknak, amely vidékünkön például a Dombóvári Szent Orsolya- rendi Tanítóképző Intézetet s annak nőipari iskoláját (is) jellemezte, amely a Pécs-Kaposvár-Bonyhád-Simontornya közti leányok százainak adott alapvető műveltséget, kezükre megélhetést, leány életük alatt vágyaik-ambícióik megismerésének - kinél csak átmeneti, másnál meg egy életre szóló – kiteljesítését. Ott és így lettek – eltérő életút, pálya során ugyan, de aztán hasonló elmélyülést, tenni és ismerni akarást, újra teremtő ambíciót végre megélve – egy szellemi műhely tagjai: a legendás nevelő, ember és mesterség-megújító, Cser Mária (1930 – 2006) és Élő Lajosné Horváth Rozália, Rózsika, hímző népi iparművészek. S persze mindkettőjük mellett a növendékek, kortársak s meg-megújuló ifjabbak közösségei, a volt kisiskolások és hittanosok (Cser Marika tanító néni) meg a napi-heti-évi munkájuk mellett szorgalmas szakkörös asszonyok Dombóvár-Szőlőhegyről, ez év eleje óta pedig a kéthetente összejáró „Múzeumi Hímes Kezek Kör” tagjai.

Cser Mária jó két évtizede szintén mintagyűjteményt állított össze (Kárpáti Jánosné pincehelyi és ozorai anyaga mellett) a Kapos-mente s főként Dombóvár, Szakcs és Kocsola családjaiból való, vagy utolsó pillanatban megmentett hímzett férfi/vőlegény ingek mintakincséből. Avval a céllal, hogy ne zárvány-szerű múltidézés és a romantikus, gyakran ma is fel-felbuzgó népies nosztalgia értelmezze félre e tárgyakat, kéz-műves alkotásokat, hanem kiindulópontul szolgáljanak ezek újabb és újabb értelmezéséig.

Dombóváron s közvetlen környékén a népszerű és önzetlenségéről híres testvérpár Dr. Veszely Józsefné Mária és Élőné Rózsika az, aki munkájával és az általuk vezetett és fáradhatatlanul újra és újraszerveződő, munkájukat rendszeresen megmérető és közszemlére

is táro tevékenységével példát mutat alkotóknak és gyűjteményszervezőknek egyaránt. Mária - népi iparművész cím birtokosaként - több mint negyven éve vezeti a kaposszekcsői szakkört s ő volt az, aki testvérét, Rózsikát az önálló alkotó és feltáró-megújító munkára serkentette.

Rózsika jóvoltából vált önállóvá a dombóvári helytörténeti múzeum komplett népművészeti tájszobája, amelynek kincseiből most egy kis keresztmetszet is itt látható: teljes férfi viselet s a hagyományos női öltözet számos darabja: vállkendők, fejkendők s ez utóbbiak sajátos változata, a konty fedését a keményen kötött -formázott kendőt, annak mintegy jellegzetes alakzatát utánzó, funkcióját sajátosan szolgáló pillék kis sorozata. A Cser Mária által gyűjtött s megmentett hímes ingek hozzánk adományozott kollekciója mellett szötteseink reprezentánsai: helyi készítésű, régebbi abroszok, előruhák és egyéb kendők kaptak még helyet.

Amikor e kiállítás megvalósítását – bő fél évvel ezelőtt - még csak terveztük s az otthoniak mellett megszólítottuk a mostani Duna-menti Folklórfesztivál Tolna megyei szervezőit (a megyei népművészeti egyesület és a megyei általános művelődési központ munkatársait), azt már tudtuk, hogy számunkra és szándékunk szerint mit is értünk megújulás, a hímes kincs reneszánsza alatt. Az érthető bemutatkozás és értékelmutatás vágya mellett az hajt minket is, amiről leginkább a Dombóvár-Szölőhegy s velük együtt a Múzeum Hímző/Hímes Körének tagjai szólnak-üzennek alkotásaikkal. Hagyományos és mértéktartóan kezelt viselet-díszítő minták jelennek meg a batiszt és lenvászon anyagot használó terítők, futók, függönyök s törölközőkön, de ing- vagy blúz gallérok is megjelennek kívánczozva mai viselet-kedvelőkhöz. És megláthatjuk azt is, hogy a hagyományos takácsvászonból párnák, asztalainkra illő abrosz és terítő-futó összeállítások – értő kézben, ízléssel és szemmel, türelemmel – napjainkhoz is mennyire illően igazodnak!

Mostani kiállításunk – az NKA jóvoltából – vándorútra indul; Madocsa után kistérségünk forrásvidékén, az anyagot adó tárgyak s megújítók közösségeiben, majd Kecskemét és Budapest az úti cél. Jövő év tavaszán aztán végleg hazatér, hogy egy hosszabb ideig nyitva tartó időszakban különböző szakmai közösségek vehessék birtokba e tárgyakat s az alapjaikon készülő másolatokat; hogy a folklór színpadi művelői ismét magukra ölthessék azokat és a ma jó ízlésű embere is örömmel viselhesse azt ünnepein és hétköznapijn,- itthon és vendégségben egyaránt.

Köszönöm az alkotók és a segítők munkáját; köszönöm, hogy ez az álmunk is megvalósult!

dr. Kriston Vízi József

néprajzkutató, múzeumvezető